

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Backman, Jussi

Title: Me (anti)kopernikaanit : Jussin fenomenologisista peruskysymyksistä

Year: 2017

Version:

Please cite the original version:

Backman, J. (2017). Me (anti)kopernikaanit : Jussin fenomenologisista peruskysymyksistä. In J. Backman, S. Hacklin, & J. Hotanen (Eds.), Ajattelun aloittelija : Juha Himangan 50-vuotisjuhlakirja (pp. 16-25). Juha Himangan oppilaat ja ystävät.

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

AJATTELUN ALOITTELIJA

JUHA HIMANGAN
50-VUOTISJUHLAKOKOELMA

Jussi Backman, Saara Hacklin & Juho Hotanen (toim.)

AJATTELUN ALOITTELIJA

Juha Himangan 50-vuotisjuhlakokoelma

19.2.2017

Toimittaneet

Jussi Backman, Saara Hacklin & Juho Hotanen

Helsinki 2017

Kuvat: Tatu Gustafsson, Jari Jula, Juho Hotanen, Eero Salmenkivi,
Wikimedia Commons.

Ulkoasu: Ari Korhonen.

Kustantaja: Juha Himangan oppilaat ja ystävät.

Copyright: Kirjoittajat ja taiteilijat.

Kannen kuva: Jari Jula, *Husserl edestä*, akvarelli, (28 x 19 cm), 2016.

ISBN 978-952-93-8391-7 (nid.)

ISBN 978-952-93-8392-4 (PDF)

Helsinki 2017

Unigrafia

ME (ANTI)KOPERNIKAANIT: JUSSIN FENOMENOLOGISISTA PERUSKYSYMYKSISTÄ

Jussi Backman

Wir Kopernikaner, wir Menschen der Neuzeit sagen: Die Erde ist nicht die "ganze Natur", sie ist einer der Sterne im unendlichen Weltraum. Die Erde ist ein kugelförmiger Körper [...].

Es gibt nur eine Menschheit und eine Erde – ihr gehören alle Bruchstücke an, die sich ablösen oder je abgelöst haben. Aber wenn dem so ist, dürfen wir mit Galilei sagen, dass *par si muove*? Und nicht im Gegenteil, sie bewegt sich nicht? [...]

Aber nun wird man das arg finden, geradezu toll aller naturwissenschaftlichen Erkenntnis der Wirklichkeit und realen Möglichkeit widersprechend. [...] Aber mag man in unseren Versuchen die unglaublichste philosophische Hybris finden – wir weichen in unserer Konsequenz der Aufklärung der Notwendigkeiten aller Sinngebung für Seiendes und für Welt nicht zurück.

Edmund Husserl, "Grundlegende Untersuchungen zum phänomenologischen Ursprung der Räumlichkeit der Natur (Umsturz der kopernikanischen Lehre)" (1934; Husserl 1940, 308, 324)

Milleniumsyksynä 1999 seurasin akateemisten opintojeni käänteentekevintä luentosarjaa. Minulle ja monelle muulle tähän kirjaan osallistuvalla kurssi muodostui eräänlaiseksi initiaatoriitiksi, joka havainnollisti meille miten ja millä perusteella filosofia transsendentaalisen fenomenologian muodossa saattoi tänäkin päivänä, positiivisten luonnontieteiden ja naturalismin monisatavuotisen voitokulun ja 1800- ja 1900-lukujen filosofian äänekkäästi kuuluttaman "metafysiikan lopun" jälkeen, yhä puolustaa klassista asemaansa ensimmäisenä ja perustavimpana todellisuuden tutkimuksena.

Kurssin otsikkona oli "Johdatus fenomenologiaan". Sitä veti Juha

Himanka, tuolloin vielä omaan väitökseensä valmistautuva nuori filosofi, johon olin tutustunut vuotta aiemmin. 21-vuotiaana, armeijasta ja hanttihommista vasta palanneena humanistijolppina olin jo vakaasti päättänyt jättää filosofian opinnot cum laudeen, kun Himangan proseminaarit avasivat yllättäen aivan uudenlaisen näkymän filosofian konkreettisen tekemisen tapoihin. Jussin sivistyneeseen seminaarirytyyliin kuului kyllä taustalla pysyttely, mutta johdattelevat huomiot ja töistä saadut kommentit raottivat meille fenomenologisen ajattelun ovea siinä määrin kiinnostavasti, että tein toisen proseminaariesitelmäni Husserlin aikatietoisuusluennoista ja ryhdyin kirjoittamaan kandintyötä Heideggerin Aristoteles-luennasta. Milleniumkurssin oli määrä lunastaa proseminareissa ilmaan heitetyt lupaukset ja esitellä perusteellisesti himankalaisen fenomenologian lähtökohdat.

Kurssista teki ainutlaatuisen juuri sen etenemistapa – tai, ehkä osuvammin, sen tapa peruuttaa. Tavanomaisen systemaattisen tai historiallisen positioiden tai kehityskulkujen esittelyn sijaan lähdettiin liikkeelle kysymyksistä – kolmesta fenomenologisesta peruskysymyksestä, joiden kaikkien tarkoituksena oli havainnollistaa eroa naturalistisen ”luonnollisen asenteen” ja fenomenologisen tarkastelutavan välillä. Kaikkiin kolmeen kysymykseen modernilla tieteellisellä maailmankuvalla oli tarjota valmis, arki ajattelussa jopa itsestään selväksi muotoutunut vastaus. Husserlin reduktioksi kutsuma ajattelun liike, joka oli Jussin väitöskirjan keskiössä, toteuttaa kuitenkin radikaalin irtioton näiden vastausten taustalla oleviin selitysmalleihin, joihin olemme kasvaneet sisään. Se ottaa askeleen todellisuuden selittämisestä sen konstituution tai todellistumisen, mielekkääksi rakentumisen, tapojen selventämiseen. Tämä siirtymä mahdollistaa valmiiden vastausten kyseenalaistamisen ja suhteuttamisen modernin tieteen historiallisesti muotoutuneeseen viitekehykseen, joka ollakseen mielekäs edellyttää välttämättä taustalleen ihmisyyhteisön konkreettisen, kokemuksellisen elämismaailman.

Juuri reduktiivinen haastaminen teki Himangan fenomenologisesta opetuksesta syvästi provokatiivista – ja provosointi osoittautui pedagogisesti äärimmäisen tehokkaaksi tavaksi pakottaa meidät ajattelemaan. Luentojen jälkeen istuimme kahvilla tai kaljalla, kääntelimme ja väntelimme kysymyksiä, pähkäilimme, väittelimme ja kiroilimme, kunnes meille vähitellen alkoi hahmottua, mistä kurssissa oikeastaan oli kyse: ei mistään vähäisemmästä kuin naturalismin pohjia myöten muokkaaman todellisuussuhtemme perustan ja oikeutuksen pohtimisesta. Transsendentaalifilosofiana fenomenologia ei kysy niinkään yksittäisten tieteen väittämien totuutta kuin luonnontieteellisen totuuden mielekkyyden ennakkoehtoja. Millä tavoin todellisuuden on lähtökohtaisesti täytynyt rakentua meille todelliseksi, jotta voimme ymmärtää sen tieteellisen maailmankuvan puitteisissa? Tämän kysymisen tason asteittainen tavoittaminen alkoi muovata meistä suoranaista fenomenologista koulukuntaa.

Ensimmäinen Himangan peruskysymyksistä oli kenties kaikkein haasteellisin: miksi peili kääntää vasemman ja oikean, mutta ei ylä- ja alapuolta? Katsoessani peiliin näen oman kuvajaiseni, joka on kasvokkain kanssani; pää ja jalat ovat paikoillaan, mutta sormus on vaihtunut vasemmasta kädestä oikeaan. Vakiovastaus tiedelehtien kysymyspals-tojen kestoosuusiksi on, että koko kysymys on harhaanjohtava. Optisesti katsoen mitään kääntymistä ei tapahdu: peilikuva on kohtisuora projektio, jossa kaikki pysyy tarkasti omalla kohdallaan. Kätisyyden vaihtuminen johtuu sen suhteellisuudesta katsesuuntaan, joka projektiossa tietenkin vaihtuu, jolloin minun vasemmastani tulee peilikuvan oikea. Kääntyminen on näin psykologinen ilmiö, joka perustuu siihen, että kuvittelen peilikuvan toiseksi ihmiseksi. Fenomenologisesti katsottuna minulle kuitenkin näyttäytyy peilikuvassa lähtökohtaisesti, ennen mitään kuvittelua tai konstruointia, elävä ruumis, jolla on oma katseensa ja näkökulmansa, joka eroaa omastani, ja näin ollen oma kätisyytensä – minusta katsottuna vasen puoli on peiliruumiin oikea.

En elä maailmassa, jossa minun tarvitsee erikseen konstruoida muille ruumiille tietoisuus, vaan toiset näyttäytyvät välittömästi havaitsevina ja ajattelevina olentoina ja otan heidän perspektiivinsä heti huomioon jakamassamme tilassa. Toisaalta en voi fenomenologisesti havainnollistaa itselleni tilaa, joka ei olisi koettu minkään konkreettisen ruumiin näkökulmasta, enkä näin ollen tilaa ilman kätisyyttä. Ajattellessani Marsin pintaa tai katsellessani Mars-mönkijän sieltä lähettämiä kuvia näen vasemman ja oikean. Eletyn tilan paikat ovat aina suhteessa omaan ruumiiseen tilan nollapisteenä.

Toisesta kysymyksestä, joka koski maan liikettä, muodostui sittemmin eräänlainen Jussin ajattelun tavaramerkki, kaikkein jyrkin jakolinja naturalistisen ja fenomenologisen katsannon välillä. Alkaen Kopernikuksen astronomisesta kumouksesta, Klaudios Ptolemaioksen *Almagestin* maakeskisen aurinkokuntamallin korvaamisesta aurinkokeskisellä teoksessa *De revolutionibus orbium coelestium* (1543), ajatus maasta radallaan liikkuvana planeettana muiden joukossa muodostui kirkollisen puhdasoppisuuden ja modernin tieteellisen ajattelun välisen konfliktin tunnukseksi. Vaikka aurinkokuntakin alettiin pian suhteuttaa laajempiin astronomisiin kokonaisuuksiin ja suhteellisuusteorian myötä avaruudessa tapahtuva liike ja liikkumattomuus alettiin ymmärtää viitekehukseen sidonnaisena ja suhteellisena, säilyivät maan pyöriminen ja sen kiertoliike auringon ympäri ainakin symbolisesti tieteellisen maailmankuvan ydinelementtinä. Vuonna 1934 syntyneessä käsikirjoituksessa, jota päällekirjoitus kiertelemättä kuvaa ”kopernikaanisen opin kumoamiseksi sen tavanomaisessa maailmankatsomuksellisessa tulkinnassa”, Husserl kuitenkin esittää fenomenologisen analyysin, jonka mukaan liike ymmärretään lähtökohtaisesti liikkeeksi suhteessa maan muodostamaan liikkumattomaan tantereeseen ja koettu liike myös väistämättä säilyy historiallisessa suhteessa maahan, vaikka ihmiskunta siirtyisikin elämään muualla kuin maan pinnalla. Fenomenologisesti katsoen emme

voi määritellä liikkeen viitekehystä mielivaltaisesti, sillä ensimmäinen ja lähtökohtainen viitekehysemme on aina maa – ihmiskunnan jäseninä olemme viime kädessä ”maalaisia”.

Kolmas kysymys oli ongelmallisin, herkimmin harhaanjohtava ja toi vahvimmin esiin Husserlin fenomenologian idealistisen viireen: se koski auringon olemassaoloa ennen ihmistä, aihetta, josta mm. A. J. Ayer, Georges Bataille ja Maurice Merleau-Ponty kävivät epämuodollisen väittelyn 1950-luvun Pariisissa. Kysymys palautuu kysymykseen siitä, missä mielessä voidaan puhua *ajasta* ennen kokemusta, tietoisuutta ja ajattelua. Fenomenologialle aika on ulottuvuus, jossa asiat voivat olla eriasteisesti läsnä- tai poissaolevia havaittuina, muistettuina ja ennakoituina. Kaikkea mahdollista mielekästä läsnäoloa edeltävä aika on retrospektiivinen projektio, joka edellyttää ajan hahmottamisen peräkkäisten ajankohtien muodostamana aikajanaa, ja tämä on vasta toissijainen mielle, joka edellyttää ”alkuperäisen”, eletyn aikakokemuksen. Koska elettyä aikaa ei voida ajatella erillään kokemuksellisuudesta, jää myöskin ajatus ajankohdasta, jossa aurinko olisi ollut olemassa ennen maan, elämän ja ajattelun syntyä, ristiriitaiseksi. Ihmistä tai laajemmin ajattelua/tietoisuutta/kokemusta edeltävä aurinko on luonteeltaan fysikaalis-laskennallinen konstrukto: olettamalla tiettyjen fysikaalisten säännönmukaisuuksien vakioisuuden voimme auringoksi kutsutun vety- ja heliumplasmapallon massan, materiaalisen koostumuksen ja siinä käynnissä olevien fysikaalisten prosessien pohjalta laskea sen fysikaaliseksi iäksi n. 4,6 miljardia vuotta. Tämä ”muinaisaurinko” on eräänlaista mielekkääseen elämismaailmaan kuuluvan auringon fysikaalista esihistoriaa; se ei voi toteutua läsnäolevana, aistein havaittuna, käsitteellisesti eriytyneenä ja kulttuurisin merkitysyhteyksin varustettuna, toisin sanoen, se ei voi olla sanan täydessä fenomenologisessa merkityksessä. Fenomenologisestikin auringon ”reaalisuus” pitää toki sisällään sen, ettei se ole tietoisuuden ”luoma” eikä tietoisuuden aktiivisessa hallinnassa, vaan

sillä on riippumaton materiaallinen todellisuutensa – vaikka miten intensiivisesti ajattelen aurinkoa, en voi keskellä Suomen sydäntalvea saada sitä itselleni täysimääräisesti läsnäolevaksi, vaan olen riippuvainen siitä, että aurinko itse jossain vaiheessa näyttäytyy aisteilleni. Arkinen, ”naiivi” realismi kuitenkin sivuuttaa sen, että auringon eri aspektien – valon, lämmön, nousun ja laskun, modernin luonnontieteen selvittämän rakenteen ja koostumuksen – jäsentyminen yhdeksi ja yhtenäiseksi reaaliseksi kohteeksi edellyttää ideaalisen auringon käsitteen, joka on vain merkityksiä tarkoittavan, intentionaalisen tietoisuuden tavoitettavissa.

Nämä fenomenologian lähtökysymykset rajaavat ja suuntaavat Jussin koko fenomenologista projektia, jonka hän ehkä parhaiten kiteyttää vuonna 2002 ilmestyneessä kirjassa *Se ei sittenkään pyöri*. Tinkimätön ja anteeksipyytämätön välienselvittely hegemonisen naturalismin kanssa on vienyt Jussin myös näkyviin ja välillä kärjekkäisiin julkisiin debatteihin populaariluonnontieteellisen ajattelun edustajien kanssa. Samalla se on jättänyt lähtemättömän jäljen suomalaisen filosofiaan. Jussin ja Sara Heinämaan opetustyön vaikutuksesta puhkesi vuosituhannen alussa kukoistukseensa aiempien vuosikymmenien Turun ja Tampereen fenomenologioiden sarjaan liittyvä ”Helsingin fenomenologia”, jonka piiristä ovat nousseet mm. Saara Hacklinin, Virpi Lehtisen, Timo Miettisen, Tuukka Perhoniemen, Erika Ruonakosken ja Joona Taipaleen vaikuttavat väitöskirjat, ja monta hienoa työtä on yhä tekeillä. Oma, läheisessä yhteistyössä Jussin kanssa ja hänen johtamansa Eurooppalaisen ajattelun tutkijaryhmän jäsenenä vuosina 2003–2009 syntynyt väitöskirjani lähti heideggerilaisen hermeneutiikan inspiroimana alun perinkin toisenlaiseen, historiallisemmin ja tekstuaalisemmin painottuneeseen suuntaan. Heideggerin tavoin koin, ettei husserlilainen lähestymistapa tehnyt riittävästi oikeutta historiallisesti muuttuvan ja kehkeytyvän kielen ja kulttuurin tavalle muokata sitä, miten todellisuus meille kussakin

tilanteessa näyttäytyy. Himankalaisen radikaalifenomenologian henki pysyi kuitenkin alusta loppuun työni pohjimmaisena innoittajana.

Se ei sittenkään pyöri -kirjan alaotsikkona on: *Johdatus mannermaiseen filosofiaan*. Tämän taustalla on Jussin aivan oikea huomio, että ”mannermaiseksi” kutsuttu 1900-luvun filosofinen perinne on pohjimmiltaan ammentanut käyttövoimansa Husserlin fenomenologisesta kapinasta 1800-luvun naturalismia ja positivismia vastaan ja sen heideggerilaisista ja merleaupontylaisista muunnelmista. Tämä pätee filosofisen hermeneutiikan lisäksi myös ”jälkistrukturalistiin” reaktioihin, jotka kyseenalaistavat fenomenologisen alkuperäisen läsnäolon aseman mielekkyyden viimekätisenä viitepisteenä ja korostavat kieleen ja merkitykseen sisältyvää redusoimatonta viit-taavuuden ja poissaolon ulottuvuutta – myös Derrida aloitti uransa Husserl-komentaattorina. Viime vuosina fenomenologinen ajattelu on kuitenkin joutunut aivan uudentyyppisen, perustavamman ja läh-tökohtaisemman kritiikin kohteeksi mannermaisen ajattelun itsensä piirissä. Hyökkäyksen taustalla on ennen muuta kaksi elävää ranskalaisfilosofia, Alain Badiou ja tämän oppilas Quentin Meillassoux. Badioun ja Meillassoux’n kritiikki ulottuu fenomenologiaa ja sen pe-rillisiä laajemmalle – se kohdistuu koko Kantin ”kopernikaanisen ku-mouksen” perintöön, transsendentaalisen idealismin eri muotoihin, joista Meillassoux käyttää yleisnimitystä ”korrelationismi”. Kantista alkunsa saava filosofian sitominen inhimillisen ymmärryksen kielel-lisiin ja diskursiivisiin kategorioihin johtaa Badioun silmissä lopulta jälkimoderniin ”antifilosofiaan”, universaalien totuuksien mahdolli-suuden kiistävään partikularismiin, jolle totuudet ovat aina tiettyyn äärelliseen historialliseen kontekstiin tai kielipeliin sidottuja ja tila-päisiä, sekä kyyniseen ”demokraattiseen materialismiin”, joka kiistää universaalien ideoiden ja ihanteiden ja niitä toteuttavien edistykse-listen projektien mahdollisuuden politiikassa, taiteessa, tieteessä ja rakkaudessa.

Meillassoux'n hyökkäyksen tähtäimessä on vielä korostetummin fenomenologian kahnaus modernin luonnontieteen kanssa. Hänen vastikään suomeksi ilmestynyt pääteoksensa *Äärellisyyden jälkeen* (*Après la finitude*, 2006) näkee fenomenologisen nykyajattelun pääongelmana juuri sen kyvyttömyyden hyväksyä tieteen ”ylimuistoisia” eli tietoisuuden ja ajattelun syntymää edeltävään aikaan liittyviä väitteitä, esimerkiksi väitettä maapallon muodostumisesta miljardeja vuosia sitten, niiden kirjaimellisessa merkityksessä. Kantin ”kopernikaaniseksi kumoukseksi” kutsuma korrelationistinen lähtökohta, jonka mukaan todellisuus on ajateltavissa vain sikäli kuin se korreloi tietoisuuden tai ajattelun rakenteiden ja kategorioiden kanssa (ja ajattelu itse vain sikäli kuin se on intentionaalisesti suuntautunut mielekkääseen todellisuuteen), muodostaa todellisuudessa filosofian ”ptolemaiolaisen vastavallankumouksen” suhteessa moderniin tieteseen. Siinä missä todellinen, luonnontieteellinen kopernikanismi merkitsee Meillassoux'lle ihmisen ja ihmisen asuttaman maan siirtämistä pois tieteen keskiöstä ja avautumista ”suurelle ulkopuolelle”, jossa ihminen ja inhimillinen todellisuus muodostavat vain yhden sattumanvaraisen osatekijän, pitää jälkikantilainen ptolemaiolaisuus sisällään ajattelun yhä syvällisemmän keskittymisen ihmiseen ja niihin inhimillisen järjen ja kielen rakenteisiin, jotka jäsentävät ihmisen suhdetta maailmaansa.

Kantille kysymys ”mikä on ihminen?” muodostaa tunnetusti filosofiaa kokoavan keskiön. *Sanoissa ja asioissa* (1966) Michel Foucault esittää, että tämä moderni antropologinen paradigma huipentuu etenkin Heideggerilla inhimillisen ”äärellisyyden analytiikkaan”, joka tarkastelee ihmistä samaan aikaan sekä tiedon ja kokemuksen transsendentaalisena subjektina että empiirisenä ja historiallisena, äärellisenä olentona. Tämä pohjustaa ”ihmisen loppua” ajattelun keskipisteenä ja kantilaisuuden korvautumista nietzscheläisellä subjekteja muovavien ja tuottavien voimien analyysillä. Meillassoux vastaavasti näkee

Heideggerin lisäksi myös Wittgensteinin edustavan korrelationismin kehittyneintä, ”vahvaa” muotoa, joka hylkää kokonaan Kantin ”oliot sinänsä”, ajatuksen todellisuuden absoluuttisesta ja perimmäisestä luonteesta, ja katsoo todellisuuden rakentuvan todelliseksi ainoastaan historiallisesti muuttuvilla tavoilla, erilaisissa äärellisissä kielellis-kulttuurisissa konteksteissa tai kielipeleissä. Ajattelun ja todellisuuden välinen korrelaatio ei ole absoluuttinen vakio tai viitepiste vaan itsessään dynaaminen, muuttuva ja elävä fakta. Tämän tilalle Meillassoux tarjoaa spekulatiiviseksi materialismiksi kutsumaansa positiota, jonka mukaan ainoa absoluuttinen totuus ja periaate on juuri kaiken todellisen, myös tietoisuuden/ajattelun ja kokemuksellisen mielekkyyden, perimmäinen kontingenssi ja tosiasiallisuus: on olemassa vain faktoja, jotka voisivat yhtä hyvin olla myös toisin, ja korrelaation olemassaolo on yksi fakta muiden joukossa. Näin ollen korrelaation ja kokemuksellisuuden rakenteita tarkasteleva fenomenologia ei voi olla ensimmäistä, perimmäistä filosofiaa – tämä asema kuuluu absoluuttisen kontingenssin periaatetta ja sen loogisia seurauksia tarkastelevalle spekulatiiviselle ajattelulle. Badioun ja Meillassoux’n jakaman hypoteesin mukaan todellisuus, ”oliot sinänsä”, ovat kuin ovatkin ajateltavissa erillään ajattelusta, ja tähän kykenevä ajattelun muoto on luonteeltaan matemaattinen. Ontologia on lopulta kokemuksellisesta ja kielellisestä mielekkyydestä riippumatonta matematiikkaa, etenkin ykseyden ja moneuden formaaleja piirteitä tarkastelevaa joukko-oppia.

Meillassoux’n hyökkäys jälkikantilaista korrelationismia ja fenomenologiaa vastaan on mannermaisen filosofian tällä hetkellä kiinnostavimpia ilmiöitä, mutta projektina keskeneräinen. Meillassoux’n lupaama matematiikan absoluuttisuuden todistus puuttuu edelleen, ja on epäselvää, millä tavoin hän ajattelee todellisuuden voivan jakautua määrättyihin ”olioihin sinänsä” ilman jäsentävää ja erittelevää käsitteellistä tietoisuutta. Meillassoux onnistuu kuitenkin

kiehtovalla tavalla tematisoimaan ja kiteyttämään tieteen kopernikanismin ja fenomenologian ptolemaiolaisuuden välisen vastakkainasettelun yhtenä myöhäismodernin ajattelun keskeisistä jännitteistä.

Niille, jotka itseni tavoin ovat kasvaneet sisään jälkimmäiseen ajattelutapaan, Meillassoux'n hanke tarjoaa uuden ja hedelmällisen haasteen – ja uuden osoituksen siitä, että Jussin välienselvittely kopernikanismin kanssa ei osu vain Husserlin fenomenologian vaan koko aikakautemme ajattelun ydinhermoon.

Filosofiselle innoittajalle ja *Doktorvaterille* moninkertainen eläköön!

VIITTEET

Farber, Marvin (toim.) (1940) *Philosophical Essays in Memory of Edmund Husserl*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Husserl, Edmund (1940) ”Grundlegende Untersuchungen zum phänomenologischen Ursprung der Räumlichkeit der Natur” [1934]. Teoksessa Farber (toim.) 1940, 307–325.